

ZÁKLADNÍ INFORMACE O ZELENÍ MĚSTA SEZIMOVO ÚSTÍ

(úryvek z knihy *Sezimovo Ústí- zánik, vznik, urbanistické proměny města od autorů Otakara Jankovce a Ivany Knotkové*)

12/2 • CHARAKTERISTIKA ZELENĚ

SEZIMOVO ÚSTÍ 1

Městskou zeleň Sezimova Ústí 1 můžeme rozdělit do několika typů. Nachází se zde - *park u vily Dr. Edvarda Beneše*, menší parková úprava – *Husovo náměstí*, zeleň obytných zástaveb, zahrádkové a chatové osady. Své zastoupení má v Sezimově Ústí i lesní porost – *Starotáborský les, Kociánka, Ve Stržném*.

12/21 • HUSOVO NÁMĚSTÍ

Po roce 1828 vzniká na popud ředitele tábořské školy Antonína Svatoše nové město – dnešní Sezimovo Ústí 1, tehdy zvané Alt Tabor, později Svatošov. A právě v tomto období se rozvíjí zejména v Evropě nový přístup ke stavění měst a použití zeleně. V Anglii se počátkem 19. století objevují první náznaky budoucích zahradních měst, stavitelé si uvědomují význam zeleně jak estetický, tak hygienický. Svatošov se taktéž odprošťuje od starých tradic, vymyká se dosavadním vesnickým sídlům, osada získává neobvyklý městský charakter. Na místě polí a luk se zformovala čtvrt se 107 domy, na které navazovaly prostorné zahrady. Pravidelné schéma ulic se rozvíjelo od ústředního prostoru, který je ještě roku 1854 v mapách označen pojmem Orts-ried, místní bažina. Tento prostor fungoval jako náměstí. Kdy se však na něm objevily první stromy, dnes nevíme. Původní jírovce, které nepřežily zimu, byly totiž v roce 1930 nahrazeny lipami. O šest let později, tj. v roce 1936 vzniká za podpory E. Beneše Okrašlovací odbor, který spolupracuje na úpravě náměstí a cesty k Soukeníku. Podrobnější plány těchto úprav nebyly nalezeny.

Dnešní podoba náměstí je nadále podřízena pravidelné osové kompozici a po mnoho let zůstala nepozměněna. Procházející komunikace vymezují čtyři travnaté čtverce, které jsou lemovány řadou lip. Nachází se zde jak lípa srdčitá (*Tilia cordata*), tak lípa velkolistá (*Tilia platyphyllos*). Jejich stáří je cca 75 let a jejich celkový počet je 21. Většina jedinců je vitální, menší část z nich utrpěla v minulosti částečnou ztrátu koruny, u některých je znatelné proschnutí a ztráta vitality. Na podzim roku 2002 bylo podle pravidelného schématu vysazeno pět jedinců akátu, kulovitá forma (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera').

V květnu roku 1923 byl slavnostně na náměstí odhalen pomník na památku padlých v první světové válce. Autorem tohoto pomníku je sochař J. V. Dušek. Pomník je situován do travnatého čtverce před kostel a obklopuje ho vegetační úprava pietního charakteru. Nachází se zde vzrostlý cypřišek Lawsonův (*Chamaecyparis lawsoniana*), přístupová cestička je lemována zimostrázem (*Buxus sempervirens*). Pomník samotný je obklopen žlutě a bíle variegátní formou zimostrázu. Tento prostor doplňují také čtyři nádoby s letničkami.

Mobiliář, lavičky, jsou situovány především k hlavní komunikaci, která protíná náměstí a k zastávkám MHD. Celkově Husovo náměstí působí velmi poklidným dojmem a do dnešní doby je hlavním veřejným prostorem Sezimova Ústí 1.

ZELEŇ OBYTNÝCH ZÁSTAVEB:

V severovýchodní části Sezimova Ústí 1 se nachází čtvrt urbanisticky odlišná od okolí náměstí. Vznikla v sedmdesátých letech 20. století. Atriové a řadové domy jsou zde obohaceny systémem předzahrádek. Neoplocené plochy předzahrádek tak vytváří velmi příjemné zelené mikroklima celé ulice.

Parcely bez plotů jsou oddělovány stříhanými plůtky z tisu a na vlastních zahrádkách jsou používány rozmanité kultivary konifer, stálezelených listnáčů v kombinaci s trvalkami. Sortiment je u jednotlivých domků obdobný. Velmi esteticky hodnotně působí popnuté stěny domů břečtanem.

Celý obytný soubor je propojen systémem úzkých uliček, které jsou často odděleny od okrasných či užitkových zahrádek za domy živými ploty z ptačího zobu, zeravu, hlohyně, smrku, pámelníku. Místa jsou uličky oživeny lemem trvalek. Tato zeleň je v péči majitelů zahrádek. Dále zde nacházíme travnaté plochy se vzrostlými stromy. Podporují tak celkový zelený dojem souboru, chrání parkovací plochy před přímým sluncem, vytváří prostor pro dětské hřiště a relaxaci obyvatel.

Atriové domky jsou taktéž obklopeny zelení, použito je popínavek, trvalek, listnatých dřevin, objevují se zde úpravy formou skalky, kompozice konifer, záhonové výsadby. Dotváří tak jeden celek sjednocený zelení.

12/22 • PARK U VILY Dr. BENEŠE

Jedná se o významnou zahradně architektonickou úpravu Sezimova Ústí, nachází se v jihozápadní části Sezimova Ústí 1. Park u vily Dr. Edvarda Beneše je součástí krajinně ztvárněného komplexu tří vil. Přirozené hranice tohoto komplexu tvoří řeka Lužnice, Kozský potok a Starotáborský les. Celková rozloha areálu je 11,7 ha. Současným majitelem vily Dr. E. Beneše včetně zahrady a parku je stát. Majitelem Fierlingerovy vily, včetně parku, je město Sezimovo Ústí. Strimplova vila a k ní patřící část parku je v soukromém vlastnictví.

V roce 1928 se na místě komplexu nacházel les. Po roce 1930 vzniká na periferii tehdejšího Sezimova Ústí letní sídlo ministerstva zahraničních věcí a 2. prezidenta Dr. Edvarda Beneše a také další dvě vily – Strimplova a Fierlingerova. Tyto tři vily propojuje v jeden komplex park, jehož autor je arch. Otakar Fierlinger. Ten vytváří také zahradu okolo vily Beneše postavené v novošpanělském stylu architektem Petrem Kropáčkem. Vliv na dnešní podobu zahrady a navazujícího parku měla i sama Hana Benešová spolu s dalšími zahradními architekty. Za dob Beneše pečovalo údajně o park až 38 místních nezaměstnaných žen a mužů. Dnes je věnována porostům v okolí vily Beneše největší pozornost. Jedná se o pravidelnou údržbu, kterou je udržován dobrý stav porostů. V parku okolo Strimplovy a Fierlingerovy vily se provádí pouze základní údržba.

Architekt Otakar Fierlinger byl v tehdejší době považován za znalce a propagátora anglosaské a americké krajinné architektury, kterou studoval v USA. Ovlivněn byl pracemi F.L. Wrighta. Ve své knize vydané roku 1938 *Zahrada a obydlí* popisuje kompoziční zásady tehdejších zahrad, je autorem zahrad na pražském sídlišti Baba a stoupencem Howardovy teorie zahradních měst.

Vlastní návrh zahrady se nedochoval. Fierlinger údajně neporušil původní reliéf terénu, přímo k sazenicím nechal dovézt zeminu, aby vylepšil místní písčito-kamenitou půdu. Fierlinger v zahradě používá trélaže s popínavkami, vytváří západně před vilou bazén se stříky, na jižní straně vily byl založen obdélný parter s výsadbou růží a zimostrázu, dvorek s kašnou upravil v kouzelné patio. Vlastní obytnou zahradu orientuje směrem k tzv.

Kazatelně, tj. místu, kde kdysi údajně kázal Mistr Jan Hus. Dále používá zídce z lomového kamene, vytváří alpinum, na Kazatelnu umísťuje odpočívadlo ve tvaru písmene U. Používá keramické nádoby pro oživení zákoutí, detailů parku. Ke koupání vytváří pod bohatě osázenou skalkou na břehu Lužnice travnatou pláž s moem. Aby bylo propojení vily a parku co největší, došlo dokonce roku 1936-1937 k adaptaci vily. Výhledy z oken pokojů do zahrady umožňovaly pozorovat zeleň, která vytvářela koncipované živé obrazy měnící se podle ročního období. V parku se také nachází několik zahradních staveb, jako jsou pergola, altán na palouku, altán u skalky a další odpočívadla s výhledy. Další doplňkové stavby v zahradě byly tenisový kurt, skleník, přístaviště na potoce, nádrž pro chov ryb pro kuchyň, domek z lomového kamene pro uskladnění techniky apod. V roce 1976 byly spolu s rekonstrukcí vily odstraněny ze zdi treláže s popínavkami a v zahradě byl postaven vyhřívávaný bazén se šatnami. Dále byl park roku 1978 doplněn o nové tenisové kurty. V parku se nachází socha otce, Matěje Beneše od Bohumila Kafky a socha Husitský bojovník od J.V. Duška. Koncem 40. let je postavena hrobka Beneše pod Kazatelnou, jejíž autor je arch. Pavel Janák. V roce 1947 doplnila hrobku busta E. Beneše od akademického sochaře Karla Dvořáka.

Park Benešovy vily zapadá do celkově ztvárněného krajinářského celku na břehu Lužnice, jehož kompozice je založena na střídání ploch trávníku, vodních hladin a stinných lesnatých porostů. Ve spodní části parku, podél řeky a u potoka bylo použito vysokého množství domácích dřevin, jako například bříza bělokorá, dub letní, lípa malolistá, smrk ztepilý, borovice lesní. Taktéž solitery okolo Benešovy vily jsou především jehličnany. Například douglaska tisolistá, jedlovec kanadský, smrk ztepilý, zerav západní. Podporují tak mediteránní charakter vily. Parková úprava okolí Strimply vily navazuje dále jižním směrem. Vzrostlé porosty domácích dřevin zde modelují prostor, který vyúsťuje průhledem na řeku Lužnici. Osový průhled na řeku je použit i v úpravě okolo vily Fierlingera. Zastoupeny jsou zde opět více jehličnany, jako douglasky, smrky a zeravy. K Fierlingerově vile patří i hospodářské zázemí, nejen bývalá hospodářská budova, ale i užitková zahrada s pozůstatky ovocných stromů. V hospodářském stavení si později arch. Fierlinger (bratr majitele vily) vytvořil svůj vlastní ateliér. Až v roce 1945 došlo k přestavbě zahrady a pozemky okolo vily Beneše byly odděleny plotem.

Dnes je také plotem oddělen park u hrobky E. Beneše. Jedná se o vyhrazenou zeleň s pevnou otevírací dobou. Tuto část zpřístupnila veřejnosti již roku 1948 sama Hana Benešová. Těsné okolí hrobky má charakter skalky s vřesovištními rostlinami, dále na skalku navazuje krajinářská úprava. Nacházejí se zde krásné soliterní stromy, jedná se o mohutnou lípu srdčitou (*Tilia cordata*) a dub červený (*Quercus rubra*). Skupiny stromů jsou tvořeny smrky, lipami, duby. Jednořadá alej z bříz dřívě spojovala hrobku se správní vilou. Dnes je tato vila oddělena plotem. Okružní asfaltová cesta podél Kozského potoka a Lužnice navazuje na uzavřený komplex. V roce 2005 byl u hrobky otevřen nový památník E. Beneše s malým muzeem, který provozuje Husitské muzeum v Táboře.

V roce 1975, po smrti Hany Benešové, převzalo veškerý majetek Husitské muzeum v Táboře. Ještě v témže roce byl majetek přepsán do majetku Úřadu předsednictva vlády ČSSR a přístup k hrobce byl uzavřen. Od roku 1990 je opět zpřístupněna část zahrady s hrobkou a 13. listopadu 2000 ministerstvo kultury ČR vyhlásilo soubor vil nad soutokem řeky Lužnice a Koňského potoka za kulturní památku. Celý park okolo vily Beneše je veřejnosti přístupný pouze v době státních svátků a výročních dnů obou manželů Benešových.

SEZIMOVO ÚSTÍ 2

Koncem 19. a počátkem 20. století se zeleň dostává do popředí zájmů urbanistů celé Evropy. Ujal se myšlenky zahradních měst, staví se nová průmyslová města a tovární sídliště se záměrně komponovanou zelení.

V Čechách prezident T.G. Masaryk (1918-1935) podporuje výstavbu podle myšlenek zahradního města Ebenežera Howarda, vznikají nové čtvrtě, jako například ve 20. – 30. letech Dejvice s koncepcí architekta Antonína Engla, vilová čtvrť Ořechovka z let 1919–1929 a sídliště na Babě vzniklé pod vedením arch. Janáka (30. léta). Jedná se o významné urbanistické celky se záměrně komponovanou zelení ve městě, to však platí i o něco později vzniklá města, k jejichž vzniku dal impuls právě Tomáš Baťa. V roce 1923 se stává Baťa starostou města Zlín a vytváří tak zahradní město ve zcela novém duchu. Jedna z hlavních myšlenek je, že průmyslové město nemá skýtat méně pohodlí a příjemnosti než město lázeňské, jeho představám odpovídaly vzory právě zahradních měst a průmyslových sídlišť vzniklých v Německu. Kotěra, který byl velmi přístupný myšlenkám Howarda a které vyhovovaly Baťovým představám, vytváří ve Zlíně první rodinné domky v jednotící zeleni, bez plotů, tvořící tak nenásilný přechod do přírody. Následně i Gahura vnášá do řešení města volná vzdušná prostranství, zelené parky a zahrady. Břehy a žleby ponechává jako nezastavitelná území i ve městě, dává prostor vzniku lesních kultur. Gahura taktéž prosazoval široký bulvár vedoucí středem města, který dělí továrny od města. Tyto a další myšlenky dále vyúsťovaly ve vyřešení problematiky tzv. ideálního průmyslového města. Baťa sebral tehdejší nejlepší architektky a urbanisty, kteří takovýto koncept zpracovali. Mezi architektky byli František Gahura, Josef Gočár, E. Hruška, V. Kubečka, R. Podzemný, J. Voženílek. Opírali se o myšlenky Owena a jeho vzorových kolonií z počátku 19. století vzniklých v Anglii a jejichž obdoby se rozšířily po celé Evropě.

Základní schéma ideálního průmyslového města mělo mírně botanický podtext, vlastní město mělo mít tvar vějíře/listu, řapík listu směřoval k továrně, vstupu do závodu. Mezi obytným celkem a závodem mají pak být umístěny služby. K ústřednímu prostoru pak jako žilnatina listu směřují ulice s rodinnými domky. Hlavní centrum s náměstím a obchodní ulicí je pak vždy situováno mezi vstupní částí do závodu a obytné domky. Podle tohoto schématu se pak začala stavět města a jak v Čechách, tak v zahraničí. Práce však byly pozastaveny 2. světovou válkou. V roce 1937 vytváří Podzemný projekt ideálního průmyslového města, ideálu města se zahradním bydlením. Pokud se podíváme na půdorys Sezimova Ústí 2, vidíme alespoň z části řapík, list i jeho žilnatinu.

V létě roku 1939 se začínají pozemky Velkého Dvora při železniční trati Praha-České Budějovice proměňovat v Baťův koncern. Vzniká závod Moravské akciové strojírny na výrobu obráběcích strojů, staví se domky, restaurace, hotel, kino. Kromě toho se však vysazuje zeleň s cílem vytvořit ideální město pro práci i odpočinek.

12/23 • CENTRÁLNÍ ZÓNA – AKTIVNÍ A VOLNĚJŠÍ ZÓNA

Tak jak je zamýšleno v koncepci ideálního města, samozřejmě i v Sezimově Ústí, navazuje na továrnu za ochranným pásmem centrální část s obchody a hotelem. Tato část je propojena na osu závodu jírovcovou alejí. Dnešní náměstí Tomáše Bati se během let proměnilo v park. První návrhy na celkové ztvárnění prostoru měl vypracovat počátkem 40. let Josef Gočár. Práce však zastavila válka a nebyly realizovány. Autorem dalšího projektu je Ing. Hanzal. Po roce 1966 byl tak založen park, který v hlavních rysech zůstal až dodnes nepozměněn. Hanzal vytvořil cestní síť podle cestíček, které sami obyvatelé časem na bývalé louce vyšlapali. Do koncepcce také zapojil tehdy již vzrostlý a dnes památný jasan (*Fraxinus excelsior*), který se nachází v horní části náměstí u kina. Toto parkově upravené

náměstí vytváří velmi příjemný prostor pro odpočinek obyvatel města, v letních měsících je oživen letničkovými výsadbami. Informační systém o dřevinách vnáší do prostoru i funkci naučnou.

Výsadby před hotelem, které byly realizovány již při výstavbě města v období 40. let, tvořil původně pás růží. Ty však později nahradily zeravy. V současné době probíhá celková rekonstrukce náměstí, její dokončení se předpokládá na podzim 2006.

Na náměstí navazuje již volnější centrální zóna, ve které se nachází zejména školy. I zde zeleň má své místo a podporuje tak celkový charakter města.

12/24 • PARKOVÁ PLOCHA U HVĚZDÁRNY A LETNÍHO KINA

Mezi lety 1965 až 1970 se vytváří komplex s hvězdárnou, restaurací, kuželnou, letním kinem. V roce 1971-72 se podle projektu vysazuje park. V současné době parkové plochy kromě funkce estetické a hygienické byly obohaceny o funkci naučnou. Náměstí Tomáše Bati a parčík areálu letního kina Hilton byl v roce 2004 doplněn o informační systém popisující jednotlivé dřeviny. Tento systém byl vytvořen díky oddělení životního prostředí a oddělení cestovního ruchu města Sezimovo Ústí a za pomoci Ing. Ivana Dvořáka, dlouholetého správce botanické zahrady v Táboře. Zároveň tyto plochy byly obohaceny o nové dendrologicky zajímavé jedince (jedlovec kanadský, modřín, smrk východní, tisovec dvouřadý) a stávajícím dřevinám je věnována dostatečná péče k uchování jejich optimálního zdravotního stavu.

12/25 • OCHRANNÝ PÁS MEZI ZÁVODEM A BYDLENÍM

V této části města by měla zeleň plnit jednu ze svých hlavních funkcí, tj. funkce hygienická. V prostoru mezi továrním komplexem a centrální zónou a bydlením se nachází dlouhý zelený pás. Tento pás protíná jirovcová alej (*Aesculus hippocastanum*), která umožňuje příjemný přístup k závodu pro jeho pracovníky.

Podle informací pamětníků se měl založit v ochranném pásu lesopark, ale nikdy nebyl zrealizován. Dnes se západně od procházející aleje nachází diagonála ze zdravých krásně rostlých lip (*Tilia cordata*) a východně systém užitkových zahrádek se vzrostlým stromovým patrem.

12/26 • ZELEŇ V KOLONIÍCH RODINÝCH DOMŮ V SEZIMOVĚ ÚSTÍ 2 /Baťov, Německo, Amerika/

Jako první kolonie vzniká mezi lety 1939-1940 prvních stopadesát domů s dnešním názvem Baťov. Každý domek má zahradu, na které se již při zakládání objevují stromy, hlavně lípy a javory. Jako oplocení měly sloužit pouze stříhané živé ploty, které byly již v roce 1944 vysazeny okolo všech domků. Lze tak říci, že zároveň se stavbou domků byl založen i systém zeleně obytné části s danými pravidly. V teoriích Bati měly zahrádky sloužit pouze jako okrasné, tj. k odpočinku. Přísně stříhané ploty, travnatá plocha s okrasnými stromy. Zelenina a ovoce mělo být běžně dostupné lidem v obchodech. Přirozeně si však lidé začali sami vysazovat jak ovocné stromy, tak zakládat zeleninové záhony. Začali stavět i kůlny a přístavky pro chov zvířat, který byl původně zakázaný.

Aleje z javorů měly původně vytvořit příznivé mikroklima ulic. Dnes se zde však nacházejí stromy ve velmi špatném stavu, v minulosti pravidelně a neodborně udržované hlavovým řezem. Celý komplex by si zasloužil novou výsadbu, aby se zde časem vytvořila příjemná kulisa vzrostlých javorů a lip.

Baťov je protkaný systémem uliček, místy se zachovaly typické stříhané plůtky z ptačího zobu (*Ligustrum vulgare*) a pámelníku (*Symphoricarpos albus*). Člověk tak prochází oázou zeleně a v určitých místech objevuje půvabná zákoutí doplněná veřejnými studnami.

Kolonie Německo i Amerika vzniká následně po vybudování Baťova. I zde nacházíme předzahrádky s živými stříhanými ploty. Ve všech zmíněných čtvrtích se však místy jako náhrada objevují ploty drátěné, dřevěné, či z tují. Na záchranu tohoto typického prvku pro baťovské obytné čtvrtě město Sezimovo Ústí začalo poskytovat zdarma občanům sazenice *Ligustrum vulgare*.

12/27 • ZELEŇ SOUSTŘEDĚNÉ BYTOVÉ ZÁSTAVBY

Po roce 1950 vznikají bloky bytových domů a posléze panelové komplexy. Součástí celkové kompozice jsou vnitrobloky se zelení. V komplexu vzniklém během 50. let se vnitřní dvory vyznačují vzrostlou zelení. Místy se zde nachází velmi pěkně udržované květinové záhony, ulice jsou doplněny vzrostlými alejemi. Vnitrobloky panelových sídlišť, kromě běžně upravených prostranství, jsou v mnoha částech využívány jako užitkové zahrádky.

12/28 • PAMÁTNÉ STROMY

Na území Sezimova Ústí 2 se nacházejí dva památné stromy. Jedná se o jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*) na náměstí Tomáše Bati a lípu srdčitou (*Tilia cordata*) před hájenkou Nechyba u cesty na Kozí Hrádek.

Jasan je živou pamětí celého vzniku Sezimova Ústí 2 a též vzpomínkou na doby před jeho vznikem. Nacházel se u statku, kam byl vysazen kolem roku 1910. Ačkoliv statek podlehl demolicí roku 1960, jasan přežil stavební ruch a stal se nedílnou součástí dnešního parku. Při měření v roce 2000 obvod kmene měřil 285 cm, výška byla 27 m. Téhož roku byla vyhlášena také jeho ochrana.

Lípa u hájenky je stará 300-500 let s obvodem kmene 500 cm a výškou 26 m, chráněna je od roku 1998. Tvoří tak hodnotnou krajinnou dominantu.

V roce 2002 proběhlo odborné ošetření obou těchto památných stromů, které bylo financováno z dotace Ministerstva životního prostředí.

PRAMENY

- Pavlátová, M.; Ehrlich, M.: *Zahrady a parky Jižních Čech. Praha: Společnost pro zahradní a krajinařskou tvorbu; Nebe, 2004. 415s. ISBN 80-902910-6-5*
- Kolář, M.; Drha, V.: *Edvard Beneš v Sezimově Ústí – vila, zahrada, domov. Praha: Prostor 2004. 349s. ISBN 80-7260-117-2*
- Novák, P.: *Zlínská architektura 1900-1950. Zlín: Agentura Čas 1993. 320s.*
- *Městská kronika 1924-1930*
- *Edvard Beneš v Sezimově Ústí – vila, zahrada, domov. Prostor 2004*
- *Informační materiály o Arboretech Sezimova Ústí*
- *Červenka, V.: Sezimovo Ústí v minulosti a přítomnosti. Sezimovo Ústí 1938*
- www.sezimovo-usti.cz
- www.mestozlin.cz
- Filmy:*
- *Zrození města. Baťa film, Zlín 1939*
- *Sezimovo Ústí – město dvou tváří. Město Sezimovo Ústí 1998*
- *Vzpomínky z celulóidu 1996*

• *Historické pohlednice z let 1939-1941 poskytl: Klub absolventů Baťovy školy práce Sezimova Ústí*